

Over *zeker* zeker? Zeker!

Ton van der Wouden*

mei 1999

1 Inleiding, plaats van het onderzoek

Het hier beschreven onderzoek vindt plaats in het kader van het VNC-project “Partikelgebruik in Nederland en Vlaanderen”, dat wordt gefinancierd door NWO en FWO.¹

De belangrijkste doelstelling van het project is vanzelfsprekend, meer licht te werpen op het Partikelgebruik in Nederland en Vlaanderen. De eindverslaglegging zal zijn beslag krijgen in twee grote publicaties: een proefschrift over variatie in partikelgebruik van Inge Callebaut van de Vrije Universiteit Brussel, en een lexicografisch product over De Partikels van Het Nederlands.

Wat ik hier zal trachten te doen, is het huidige gebruik van *zeker* als partikel te beschrijven – in zoverre is het een aanvulling en soms ook een correctie op het WNT – en bovendien, waar mogelijk, te verklaren of op zijn minst in een ruimer kader te plaatsen.

2 Begripsbepaling

Een groot probleem bij partikelonderzoek is de afbakening: wat is eigenlijk een partikel? Welke woordjes, en welke gebruiken ervan, moeten we in elk geval bespreken?

Zonder heel precies te weten wat we daarmee bedoelen, hebben we afgesproken ons te beperken tot de modale partikels, de focuspartikels en de scalaire partikels (en misschien nog het een en ander). In elk geval laten we bijvoorbeeld voegwoorden en interjecties (zo veel als mogelijk) buiten beschouwing.

König (1991:174vv) geeft een handig overzicht van wat er tot dan is voorgesteld aan eigenschappen van modale partikels. We sommen op:

(1) König (1991:174vv) over **modale partikels**

1. ze hebben doorgaans ook andere functies (“multiple class membership”);
2. ze zijn het eindpunt van een grammaticalisatieproces, gevoed door diverse klassen functioneewoorden;
3. ze komen niet voor in het voorveld (dwz. voor de persoonsvorm in hoofdzinnen);
4. ze kunnen niet bevestigd, ontkend enz. worden;

*p/a ATW Leiden, Postbus 9515, 2300 RA Leiden, vdwouden@let.rug.nl. Het VNC-project “Partikelgebruik in Nederland en Vlaanderen” wordt gefinancierd door NWO en FWO.

¹Dit is ongeveer de tekst van mijn lezing over *zeker*, die ik op 8 mei 1999 op de Voorjaarstaaldag van de BKL in Leuven heb gehouden. Ik heb een paar kleine wijzigingen aangebracht, onder meer naar aanleiding van de discussie. Dank dus aan het publiek, en aan Frans Zwarts voor zijn hulp bij het verzamelen van data.

5. ze leveren geen bijdrage aan de propositionele inhoud van een zin;
6. ze kunnen geen klemtoon (stress) krijgen;
7. ze kunnen niet gecoördineerd worden;
8. ze komen uitsluitend voor in het middenveld, dwz. tussen het voegwoord (in bijzinnen) of de persoonsvorm (in hoofdzinnen) en de niet-finiete werkwoordsvormen;
9. ze volgen alle pronominale elementen, maar kunnen verder voorkomen op alle grenzen tussen zinsdelen (“may occur at all major constituent breaks within this middle field”);
10. ze zijn gevoelig voor de modaliteit van de zin (“they manifest selectional restrictions with the mood of a sentence”);
11. ze verdelen de zin in een thematisch en een rematisch gedeelte, zonder deel uit te maken van een van beide.

(2) Daarnaast zijn ook nog genoemd:

1. de mogelijkheid - zo niet de geneigdheid - tot clustervorming met andere modale partikels; (Hoogvliet 1903; Hulshof 1987; Vismans 1994)
2. de onmogelijkheid om als antwoord op een vraag, of überhaupt als eenwoordzin op te treden (onder andere bij van Baar (1996); van Baar (1997)).

Zonder dat we hiermee altijd precies (gebruik als) modale partikels kunnen afbakenen van andere woorden (c.q. ander gebruik), hebben we hiermee toch een aardig overzicht van een aantal relevante eigenschappen van modale partikels – waarmee niet gezegd wil zijn, dat we al die eigenschappen bij alle modale partikels in dezelfde mate aantreffen. Voor al onze partikels (en wellicht voor alle syntactische categorieën, cf. Taylor (1989)) geldt wat König (1991:15) over schrijft over focuspartikels:

(3) The category ‘focus particle’ is thus no more than a convenient abbreviation for a number of syntactic and semantic properties. The relevant group has some proto-typical members, which have a great deal in common and some marginal ones, which also share properties with other classes or subclasses of lexical items. (König 1991:15)

Focuspartikels zijn ook niet altijd gemakkelijk te onderscheiden van leden van andere syntactische categorieën, maar ze zijn wel duidelijk anders dan modale partikels. König (1991) somt de volgende eigenschappen op:

(4) König (1991:10vv) over **focuspartikels**

1. ze kunnen vrijwel overal in de zin staan (“positional variability”): *alleen Wim heeft Marie zijn kadootje overhandigd, Wim heeft alleen Marie zijn kadootje overhandigd, Wim heeft Marie alleen zijn kadootje overhandigd, Wim heeft Marie zijn kadootje alleen overhandigd*;
2. verschillende posities van het focuspartikel corresponderen met verschillende locaties van het hoofddaccent (“nuclear tone, intonation centre, pitch accent, sentence stress”) (maar soms ook niet) en verschillende interpretaties van de zin;
3. ze interageren met de focusstructuur van de zin;
4. (met enige moeite) kunnen ze meer dan een keer in een zin voorkomen: *only Honecker admires only himself, zelfs de slechtste student had zelfs de moeilijkste vraag goed*;

5. ze kunnen gecoördineerd worden: *ze doen dat enkel en uitsluitend en alleen maar voor de lijn*²; in het licht van de klassieke gedachte dat je alleen elementen van dezelfde syntactische categorie kunt samentrekken (Gazdar 1981) is dit een argument voor een aparte syntactische klasse;
6. sommige focus-‘partikels’ gedragen zich syntactisch meer als bijwoorden, andere meer als enclitische elementen;
7. een focuspartikel heeft een focus en een scope (bereik);
8. focuspartikels kunnen worden onderverdeeld in inclusieve (additieve) en exclusieve (restrictieve): voorbeelden van de eerste zijn *ook, zelfs, met name*, van de tweede *alleen, enkel, uitsluitend, slechts*; sommige passen niet goed in deze indeling;

Een derde subcategorie van de partikels zijn de scalaire (Horn 1972), oftewel de graadpartikels. Er is zeker verband tussen scalair gedrag en focusverschijnselen (Jacobs 1983), en misschien zijn de graadpartikels wel een subcategorie van de focuspartikels (Foolen 1993:146), maar de categorie lijkt toch wel te onderscheiden:

(5) **scalaire partikels** (schaalpartikels)

minstens drie boeken, hoogstens twaalf overlevenden; pas/al om drie uur; maar één snoepje; vrijwel nooit

Naast vele andere gebruiksmogelijkheden wordt *zeker*, het onderwerp van onze lezing vandaag, gebruikt als modaal partikel, als focuspartikel en als schaalpartikel. Dat is geïllustreerd met een paar voorbeelden in (6):

(6) a. **focuspartikel**

Ik vermoed dat zeker de ‘buitengaatse’ neerlandici dergelijke boekaankondigingen op prijs zullen stellen.³

b. **schaalpartikel**

Volgende week beginnen Amerikanen met het bestrijden van de oliebranden in Koeweit. Het zal zeker twee jaar duren voordat ze allemaal zijn uitgeblust.⁴

c. **modaal partikel**

Aan haar ogen en rode wangen herken ik dat ze reeds dronken is. Zeg eens, hoeveel heb jij al op? Je kan zeker niet op mij wachten, dat je jezelf op je eentje een stuk in je kraag drinkt?⁵

In het vervolg zullen we nog wel wat verfijningen aanbrengen. Maar eerst zullen we eens kijken wat de literatuur ons over *zeker* te vertellen heeft. Dat is niet veel. Bij Taco Roorda vond ik iets over het modale partikel, en Paardekooper ([n.d.]) noemt het in zijn pogingen om het zinstype “vraag” af te bakenen. Het WNT is nog het meest compleet.

²Annie M.G. Schmidt: De kippetjes van de koning.

³1992: Neder-1 9207.b

⁴jeugdjournaal maart 91 via INL38

⁵Hugo Raes, Hemel en dier. Amsterdam: Uitgeverij De Bezige Bij, 1964.

3 *Zeker* volgens het WNT

Volgens het WNT (de Vries & te Winkel et al. 1864–1998:XXVII:1845 vv) is *zeker* een oude ontleding aan het Latijn: het komt van *securus*. Het oudste betekenis is dat ook als bijvoeglijk naamwoord in de betekenis “veilig, beschut voor, beschermd tegen” enz. (7a), en het WNT onderscheidt nog vier betekenissen: “vast in zijn overtuiging, geen twijfels hebbend” (7b), “vaststaand, ontwijfelbaar” (7c), “betrouwbaar” enz. (7d) en “overige”.

(7) als adjectief (WNT)

- a. Wie voor eenen vreemden borch wort die sal onghemaal hebben, Maer die hem voor gelouen wacht is seker⁶
- b. Si zijn seker dat Joannes een propheet is⁷
- c. Dat seecker is, dat de ruyteren volgende dese ordre gewapent wesende, men daarvan seeckerder dienst sal kunnen trecken⁸
- d. Een seker mensch⁹
- e. Wat bedingen nutste zijn, daer op meyne ic datmen gheen seker regel gheuen en mach¹⁰

Ook voor het gebruik als bijwoord onderscheidt het WNT een aantal betekenissen: “veilig, gerust” (8a), “betrouwbaar” (8b), enz., en als bijwoord van modaliteit – maar daar kom ik zo op terug. Tenslotte heeft *zeker* ook nog een gebruik als onbepaald voornaamwoord (9):

(8) als bijwoord (WNT)

- a. Wie omberespelic wandelt, die wandelt seker¹¹
- b. Op wien magh een Kindt seeckerder vertrouwen, als op sijn Vader?¹²

(9) als onbepaald voornaamwoord (WNT)

Een ander heeft ghemaect eenen Rinck, en dien ver-eert aen een seker Prince van Italien¹³

Het gebruik als bijwoord van modaliteit valt uiteen in een stuk of zes betekenismogelijkheden:

(10) als bijwoord van modaliteit (WNT)

- a. Ter nadrukkelijke bevestiging van de waarheid of juistheid van wat wordt beweerd: stellig, beslist, ongetwijfeld; waarlijk, voorwaar; werkelijk, echt.
*Wij hebben twe dagen te Haenwijck geweest, daer ick het seker nog al veel beter vint als ick gedocht hadde.*¹⁴

⁶Bijbel van Liesveldt [1526]

⁷Bijbel van Vorsterman [1531]

⁸Duyck, Journ. [1597]

⁹Plant [1573]

¹⁰Tempel o. Sielen [1543]

¹¹Bijbel van Liesveldt [1526]

¹²Sprankhuizen [1634]

¹³Sprankhuizen [1634]

¹⁴bij Chr. Huygens [1656]

- b. Met concessieve waarde, inz. voorafgaand aan een zin; blijkens het veelal achterwege blijven van de inversie vaak buiten het eigenlijke zinsverband: inderdaad, ongetwijfeld, het is waar.
*Of mij de doodelijke stilte niet vervele? ... Zeker leef ik over 't geheel zeer eenzaam ... Doch de eenzaamheid is niet zoo onbehaagelijk als zij schijnt voor iemand, die lust heeft, het verstand te oefenen.*¹⁵
- c. Ter versterking van een bevestiging of een negatie; in ellipt. constr.
*“Is de Leeuw van Vlaenderen een volmaekt stuk? — “Zeker neen hy, en de heer Conscience is nog aen zyn toppunt niet geraekt”.*¹⁶
- d. als ellipt. antwoordzin, ter uitdr. van een sterke bevestiging op de voorgaande vraag.
*Voel je je gelukkig hier, kan je overweg met Betsy? — O, zeker, uitstekend, anders zou ik immers niet bij haar inwonen..*¹⁷
- e. Als bep. voorafgaand aan een vraagzin, met nevengeachte dat men zich over iets verwondert en dit verzekerd of bevestigd wil krijgen: echt, werkelijk? W.g. en sinds lang veroud.
 Koenr. *Maar seecker isset waar, bedanckte sy myn seer? Kackerl. Gheweldich! Roemer. Wat sechdy waasse wel in haar schick? Kackerl. Ja Heer!*¹⁸
- f. Ter uitdr. van een sterk vermoeden. In deze toep. zonder klemtoon.
*Och het is hier zoo akelig stil om 's nachts te blijven. Hier vliegen zeker vleêrmuizen en uilen.*¹⁹

Wellicht ten overvloede: het laatste *zeker* in de titel van mijn lezing laat ik dus buiten beschouwing: dat is eerder een interjectie, een uitroep, een eenwoordzin of wat dan ook dan een van de hier te bespreken soorten partikels.

4 Het huidige gebruik

Laten we nu maar eens kijken naar onze eigen bevindingen.

Al een jaar of wat zijn we bezig met het opbouwen van een database van modale partikels en wat daar op lijkt. *Zeker* is in onze dataverzameling aanzienlijk minder frequent dan partikels als *nog*, *maar* of *eens*,²⁰ maar we hebben inmiddels toch al een paar honderd voorkomens in onze database. Op grond daarvan kunnen we zeker de volgende gebruiksmogelijkheden van het partikel *zeker* onderscheiden:

(11) Gebruiksmogelijkheden van het partikel-achtige *zeker*

1. **Focuspartikel** — meestal te vervangen door *juist*, *vooral*, *met name* enz.
2. **Schaalpartikel** — doorgaans te vervangen door *minstens*

¹⁵Overdorp-Post, Het Land [1788]

¹⁶in briefw. Consc. 1 [1839]

¹⁷Couperus, E. Vere [1889]

¹⁸Bredero 2 [1615]

¹⁹V. Lennep, Rom. 1 [1833]

²⁰In het Eindhoven-corpus (Uit den Boogaart 1975) is de frequentie van de string *zeker* nog niet de helft van die van de string *eens*, terwijl bij dat laatste partikel het gebruik anders dan als partikel tegenwoordig verwaarloosbaar is (Callebaut *et al.* 1998).

3. **Modaal partikel** — zoals gebruikelijk het moeilijkst te definiëren; inclusief de vaste combinatie *toch zeker*

(12) **Overige gebruiksmogelijkheden van *zeker*** zijn onder meer:²¹

1. **Antwoord** — *Weet u misschien hoe laat het is? Zeker!*
2. **Predikaat** — *Dat de oorlog in Kosovo nog niet over is, dat is zeker.*
3. **Bijwoord van graad** (*bijna* kan toegevoegd worden) — *Gebeurt dat niet, dan wordt het bijna zeker oorlog.*²²
4. **Epistemisch bijwoord** — *Een rechte lijn wordt wel 's vergeleken met een zonnestraal, want die is zéker recht, maar hoe vergelijk je iets met een zonnestraal?*²³
5. In de **vaste combinatie** met *weten* — *Weet je dat heel zeker?*
6. **Onbepaald voornaamwoord** — *Een zekere taalkundige heeft wel eens beweerd . . .*

De gebruiksmogelijkheden in (12) zullen dus verder buiten beschouwing blijven.

4.1 Focuspartikel

In dit gebruik is *zeker* zonder veel betekenisverandering te vervangen door *met name*, *vooral*, *juist* etc. Dikwijls staat de focus-constituent niet op zijn gewone plaats; verplaatsing naar achteren komt het meest voor, niet zelden met een punt, en dan *zeker* met een hoofdletter. Dit gebruik staat niet vermeld in Van Dale of het WNT.

4.1.1 Focuspartikel, in situ

Het zinsdeel met het focuspartikel staat soms op zijn “gewone plaats” in de zin:

- (13) a. Ik vermoed dat zeker de ‘buitengaatse’ neerlandici dergelijke boekaankondigingen op prijs zullen stellen.²⁴
- b. Het zou goed zijn als eens een poging zou worden ondernomen om deze invloeden te analyseren. Zeker liberalen hechten aan gedegen, weloverwogen en niet té veel wetgeving.²⁵
- c. Twee regels die zeker in het geval van Internet meer dan eens met mekaar in aanvaring komen.²⁶

4.1.2 Focuspartikel, vooropgeplaatst

Een enkele keer krijgen we inversie en staat het zinsdeel met *zeker* voorop:

- (14) a. Zeker in grote klassen kunnen ze best een handje worden geholpen, vinden deskundigen.²⁷

²¹Ik geef toe dat dit een bonte, heterogene en slecht geordende verzameling is.

²²jeugdjournaal jan 91 via INL38-corpus.

²³Gerrit Krol, Een Fries huilt niet. Amsterdam: Em. Querido's Uitgeverij, 1980.

²⁴1992: Neder-1 9207.b

²⁵LR92-1.SGZ via INL38

²⁶Het Volk 12/1996

²⁷jeugdjournaal juni 95 via INL38

- b. Zeker wanneer de partner niet uit huis gaat werken, komt het ontslag vaak hard aan. Ik vergelijk zijn/haar positie graag met die van een passagier bij een auto-ongeval. De chauffeur kan nog de indruk hebben dat hij iets kan ondernemen om de schade te beperken. De bijzitter moet echter passief toekijken hoe de wagen naar de vangrails glijdt.²⁸
- c. De experimenten die we ons veroorloven in illustraties, hebben hun invloed op onze strips. Zeker ons gebruik van kleuren is er sterk door geëvolueerd.²⁹
- d. Hella klaagde wel eens: je vertelt me nooit over je werk. Zeker toen ik rechter werd, was ik zwijgzaam.³⁰

Dit type is tamelijk zeldzaam.

4.1.3 Focuspartikel, achteropgeplaatst

In de meerderheid van de gevallen van *zeker* als focuspartikel stond het zinsdeel met *zeker* achteraan, in een soort van appendix. Niet alleen zinsdelen troffen we hier trouwens aan, ook bijzinnen: *zeker als*, *zeker nu* en *zeker omdat* zijn tamelijk populaire combinaties.

- (15)
- a. maar ze mag er best zijn, zeker voor 350 frank.³¹
 - b. Alles zelf koken, dat is pas duur. Zeker als je niet alleen met schaar en magnetron wil werken.³²
 - c. Fantastische site, zonder het laatste nieuws alhier zou ik gek worden. Zeker omdat Jos door het matige seizoen wel eens vergeten wordt bij de nieuwsberichten.³³
 - d. ... [dat] het gewone leven in Irak door de bombardementen meer en meer in de war raakt. Zeker in een grote stad als Bagdad. De scholen in Bagdad zijn al drie weken gesloten.³⁴
 - e. De dood van de Amerikaanse filmmaker die zich in 1961 al terugtrok op zijn landgoed, komt als een schok, zeker nu hij weer volop in de actualiteit staat.³⁵

Waarom *zeker* als focuspartikel een voorkeur heeft voor het einde van de zin, dat weet ik niet. Overigens is het niet zo dat andere focupartikels niet in de uitloop voorkomen (16):

- (16)
- a. Mijn fractie heeft toen tegengestemd, juist omdat die wet zo ingewikkeld was.³⁶
 - b. Een van mijn houthakkers liep tegen de avond door het bos, niet eens zo ver van de plek waar u uw... waar u die vrouw zag.³⁷
 - c. Hij beschreef de aardige ogenblikken die mensen meemaken, zelfs als de omstandigheden erg zijn en omdat hij ongelofelijk goed kon schrijven zijn die verhalen prachtig om te lezen.³⁸

²⁸De Personeelsgids 06/04/96

²⁹De Standaard Online 02/03/1998

³⁰De Groene Amsterdammer van 18 februari 1998

³¹stdec1995.SGZ via INL38

³²NRC-H 22/09/1997 (Joep Habets).

³³<http://194.151.127.130/UK/item32/guestbook.html> Jos Verstappen Info Page, Guestbook (1997)

³⁴jeugdjournaal feb 91 via INL-38-corpus

³⁵Trouw 8 maart 1999 via internet

³⁶<http://www.parlement.nl/doc/pve/docs/t0220005.htm> Plenaire vergadering Woensdag 6 november 1996 10.15 uur 22ste vergadering TK 1996-1997 Justitie

³⁷S. Vestdijk, Een moderne Antonius: roman. Amsterdam: De Bezige Bij, 1960.

³⁸Peter de Zwaan in Tubantia 6/4/1985.

- d. De Amerikaanse minister Albright zei dat er, zelfs als er een vredesregeling wordt getroffen, een internationale vredesmacht in Kosovo moet worden geleverd om toe te zien op de naleving van de regeling.³⁹

Maar bij *zeker* valt die voorkeur voor een positie achterin de zin wel erg op. Bij een grove inspectie van de combinaties *zelfs als* in mijn database leek er eerder een voorkeur te bestaan voor vooropplaatsing van de conditionele bijzin in focus, zoals in het laatste voorbeeld.

In elk geval besteden, als gezegd, de woordenboeken (WNT, Van Dale) geen aparte aandacht aan dit focus-gebruik van *zeker*. Ik heb op de CD-ROM van het WNT gezocht naar het *zeker* dat appendices inleidt (*zeker als*, *zeker omdat*, *zeker nu* . . .), maar dat heeft niets opgeleverd. Het is misschien ook wel een tamelijk recente gebruiksmogelijkheid.

4.1.4 Zelfcorrectie/versterking

Ten slotte vraag ik nog aandacht voor een aantal gevallen van *zeker* waarin het lijkt op een focuspartikel, maar bij nadere beschouwing toch anders werkt. Een paar voorbeelden staan in (17).

- (17) a. Een onhaalbaar ideaal, dus moet er alweer naar compromissen gezocht worden. Jezelf en je schip onzichtbaar maken kan niet, zeker niet nu⁴⁰
- b. Maar volgens premier Lubbers zal dat zo'n vaart niet lopen, zeker niet nu het beroeps onderwijs met vrijstellingen mag gaan werken.⁴¹
- c. Natuurlijk moet er uiteindelijk verkocht worden, maar niet over de rug van de klant, en zeker niet omdat de accountmanager zulke mooie blauwe ogen heeft.⁴²
- d. De stadsbesturen namen niet ieder tot poorter aan, zeker niet iemand, die schulden had, want voor schuldvorderingen op een stadspoorter konden medepoorters elders worden aangesproken en gegijzeld.⁴³

Dit gebruik (het laatste voorbeeld laat zien dat het niet van vandaag of gisteren is) is in mijn ogen in hoge mate vergelijkbaar met versterkende appendixen als in (18):

- (18) a. We gaan nog niet naar huis, nog lange niet, nog lange niet
- b. Ik ga nooit meer naar Frankrijk, van mijn levensdagen niet
- c. Na mijn lezing wil ik bier, veel bier
- d. Het was stil, doodstil

In deze voorbeelden is *zeker* eigenlijk niet weg te laten.

Anders dan bij het "gewone" focuspartikel, waarvan we net drie varianten besproken hebben, gaat het in deze zelfcorrectiegevallen als in (17) ook niet om verplaatste zinsdelen (als u mij die metafoor vergeeft), maar om herhaling ervan, maar dan in een sterkere vorm. Over zinnen als (18a–18b) heb ik in mijn dissertatie (van der Wouden 1994) en elders geschreven; ik heb onder meer betoogd dat

³⁹NRC Handelsblad 6/10/1998

⁴⁰Waterkampioen 1994 via INL 38 miljoen

⁴¹1992: NOS 8 uur Journaal via INL 5milj

⁴²[http://193.172.36.3/intermediair/BeroepBedrijf/beroep Accountmanager](http://193.172.36.3/intermediair/BeroepBedrijf/beroep_Accountmanager)

⁴³DE BLÉCOURT, O. Vad. Recht 4 via WNT op CD-ROM

we daarin niet te maken hebben met asyndetische samentrekking.⁴⁴ Pas onlangs kwam ik erachter dat Zwaan (1970) hetzelfde beweert – namelijk dat we hier niet te maken hebben met coördinatie, maar met zelfcorrectie of specificering – voor zinnen als (18d).

Het lijkt erop dat *zeker* hier meestal samen met een negatie voorkomt, en waarom dat is, dat weet ik niet.

Van de focuspartikels is de achteropgeplaatste de frequentste: ik heb er twaalf gecategoriseerd als *in situ*, vier als *vooropgeplaatst*, vierendertig als *achteropgeplaatst*, en vijf gevallen als *zelfcorrectie/versterking*.

(19)

vier typen van <i>zeker</i> als focuspartikel	
vooropgeplaatst <i>zeker</i>	4
<i>zeker</i> in situ	12
achteropgeplaatst <i>zeker</i>	34
zelfcorrectie/versterkend <i>zeker</i>	5

4.2 Schaalpartikel

Heel anders is *zeker* als scalair partikel. In dit gebruik betekent het ‘minstens’, dat wil zeggen dat het een ondergrens aangeeft, en komt het voor samen met een telwoord of een andere scalaire uitdrukking:

- (20)
- a. Friesche Elfsteden, die de schaatstocht altijd organiseert, heeft dat gisteravond bekend gemaakt. Het moet nog zeker een week flink vriezen. Misschien is er dan een klein kansje dat hij toch door kan gaan.⁴⁵
 - b. Toen ik zeker vijftien jaar later dat melodietje nog eens uit mijn herinnering opdiepte, hoorde ik dat Voske zich in de slaapkamer gewoon van het bed liet ploffen.⁴⁶
 - c. Wel, op een goeie dag zát de zaak dan eindelijk eens vol, zeker vijf klanten, allemaal permanenten en spoelingen, en toen ging die haardroger kapot, en ik had maar twee haardrogers, op een zaterdagsmorgen, kun je je dat voorstellen...⁴⁷

Ik kan ook heel goed zeggen *in zeker de helft van de gevallen* en dergelijke.

In totaal vond ik in mijn materiaal zo’n dertig gevallen, en ik kreeg de indruk dat de constructie erg populair is in bepaalde teksttypen, bijvoorbeeld nieuwsteksten: ik heb tamelijk veel voorbeelden uit het Nederlandse jeugdjournaal, waarvan een aantal jaargangen via de corpora van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie raadpleegbaar zijn.⁴⁸

Dit scalaire gebruik staat ook niet in de woordenboeken, ik kon het tenminste niet vinden. Toch vond ik op de CD-ROM van het WNT wel een paar voorbeeldjes, waaruit blijkt dat het gebruik zeker een tweehonderd jaar oud is, en al minstens een eeuw zowel in noord als in zuid voorkomt:

- (21)
- a. Die twee oude marmotten (er is sprake van twee bejaarde leelijke vrouwen), die zamen zeker honderd jaar zijn, durven van *mooi* praten,⁴⁹

⁴⁴Deze opvatting is onder meer te vinden in Sturm (1986) — zie van der Wouden (1997).

⁴⁵jeugdjournaal feb 91 via INL38-corpus.

⁴⁶Jan Wolkers, *De junival*. Amsterdam: Uitgeverij De Bezige Bij, 1982.

⁴⁷Herman Brusselmans en Tom Lanoye, *De Canadese muur*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 1989.

⁴⁸<http://www.inl.nl>

⁴⁹LOOSJES, Bronkh. 2, 243 Oorspr. uitg.: 1806-1807. (WNT op CD-ROM)

- b. *Causeur*. Hij struikelde en ik schoot . . . *Maarten*. Op zeker honderd schreden Gelukkig mis. *Causeur*. Ja man, toch wedervoer mij recht; Waar 'k kwam ontweek men mij uit vrees voor tweegevecht,⁵⁰
- c. Wij hebben zeker dertig man! . . . Ja, maar daar zijn tien vasthouders onder!⁵¹

Het is intuïtief wel min of meer duidelijk waar die ‘minstens’-betekenis vandaan komt: van het epistemische *zeker*, dat, als er een schaal in de buurt is, een stijgende scalaire lezing oplevert (Horn 1972; Israel 1996).⁵²

- (22) a. Het is zeker dat het nog twintig dagen duurt
- b. Het duurt nog zeker twintig dagen⁵³

4.3 Modaal partikel

Dan zijn we nu bij *zeker* als modaal partikel. Zoals gebruikelijk is dat de lastigste variant. We zullen verschillende typen onderscheiden.

4.3.1 Modaal partikel 1

Type “dat is zeker uw dochter?” (in vragen en elders). Roorda (1852) wijst er al op dat we dit gebruik moeten interpreteren als inferentie van de spreker op grond van de aanwezige kennis, die het juist *niet* (helemaal) zeker weet.⁵⁴

- (23) a. Ze zijn zeker niet gewend veel te lopen.⁵⁵
- b. Een windvlaag ontrukte onverwachts den vierkanten lap, waarvan ik gesproken heb, aan den man, die hem ophield, en voerde dien, eer deze het verhoeden kon, midden in den stroom. De verliezer, zeker veel waardij aan dit voorwerp hechtende, aarzelde niet het na te springen en zwemmende te volgen.⁵⁶
- c. ‘U gaat nu luisteren naar La Favorite van Couperin,’ zei de omroeper. Toen de muziek was begonnen, zei zijn moeder: ‘Dat is geen viool, hè? Maar piano is het ook niet. Het is zeker clavecimbel. Is dat nu clavecimbel?’ ‘Een verrukkelijk instrument, niet?’ zei hij.⁵⁷

Totaal ruim 50.

Dikwijls is *zeker* in dit gebruik te vervangen door een epistemisch bijwoord als *kennelijk*, *blijkbaar* of een constructie met een (modale) negatie:

⁵⁰SCHIMMEL, Dram. P. 1, 138 [1850]. (WNT op CD-ROM)

⁵¹CORN.-VERVL. [Lier, 1903]. (WNT op CD-ROM)

⁵²Patrick Dendale wijst erop dat dat verband tussen de (22) dan wel intuïtief plausibel mag zijn, maar dat de *minstens*-lezing geenszins afgedwongen wordt.

⁵³Katrien Deygers deelt mee dat zij *Het duurt zeker nog twintig dagen* prefereert boven *Het duurt nog zeker twintig dagen*. Hoewel ik haar variant ook accepteer zou dat te maken kunnen hebben met een verschil tussen Noord en Zuid, maar daar kan ik nog geen duidelijke aanwijzingen voor vinden. In elk geval is het zo dat volgens het internet (cf. discussie van (37) hierna) de variant *zeker nog* gelijkelijk verdeeld is over Nederland en België; *nog zeker* zou meer exclusief noord-nederlands kunnen zijn, maar dat moet ik beter controleren.

⁵⁴“Dat met zulke zinnen geen volkomene zekerheid beteekend wordt, gevoelt iedereen.”(Roorda 1852:22)

⁵⁵jeugdjournaal maart 91 via INL38-corporis

⁵⁶Jacob van Lennep: “Voorrede”, in *Onze Voorouders in verschillende taferelen geschetst*. Amsterdam 1838-1844.

⁵⁷Gerard Reve: *De Avonden*. Een winterverhaal. Amsterdam, 1947. 26e druk, De Bezige Bij, 1975.

- (24) a. Ze zijn kennelijk niet gewend veel te lopen.
 b. De verliezer, blijkbaar veel waardig aan dit voorwerp hechtende,
 c. Is dat geen clavecimbel?

Klein (1997:66) wijst er (met verwijzing naar Stoffel (1901)) op dat veelgebruikte uitdrukkingen van hoge graad kunnen verbleken tot uitdrukkingen van veel minder hoge graad: *best leuk* enz.

Ongeveer dezelfde functie vervullen o.a. *niet*, *beslist* en *toch*. *Beslist* is op dus op de zelfde manier als *zeker* geëvolueerd van een graadadverbium van extreme zekerheid (Klein's categorie I) naar iets dat juist onzekerheid uitdrukt (categorie V), terwijl *niet* zelfs van een graadadverbium van extreme zekerheid van het omgekeerde (VIII) ook in diezelfde categorie terechtgekomen is

- (25) a. U bent zeker Joop van der Horst
 b. U bent beslist Joop van der Horst
 c. U bent toch Joop van der Horst?
 d. Bent u niet Joop van der Horst?

Ondertussen valt op dat *niet* daarbij de vraagzinsvolgorde heeft, terwijl we bij *toch* en *beslist* dezelfde rechte volgorde krijgen als bij *zeker*.

- (26) a. *Bent U zeker Joop van der Horst?
 b. *Bent U beslist Joop van der Horst
 c. Bent U toch Joop van der Horst? (contrast-lezing)
 d. U bent niet Joop van der Horst? (echo-lezing)

Tussen de verschillende partikels bespeur ik bovendien een intonatie-verschil: bij *toch* krijgen we een finale stijging – denkkelijk kenmerkend voor vragen in rechte volgorde – bij *beslist* niet. *Beslist* is ook aanzienlijk stilliger: spreker gelooft meer in zijn eigen gelijk, of doet in elk geval alsof.

4.3.2 Modaal partikel, concessief

Een ander relatief duidelijk type van modaal *zeker* is concessief: de spreker geeft iets toe in de zin met *zeker*, maar wil er wel onmiddellijk iets voor terug. De ANS zegt dat *zeker* voorkomt in concessieve tegenstellingen, maar geeft geen voorbeelden.⁵⁸

- (27) a. Hoewel dit gevaar politiek zeker aanwezig is, mag dat geen zelfstandige reden zijn om dan maar een minder efficiënt milieubeleid⁵⁹
 b. Het trio past helemaal niet bij elkaar, maar hun levens geraken hoe dan ook in elkaar verweven. Jack Nicholson heeft zeker in grotere films gespeeld, maar zijn vertolking hier hoort beslist tot zijn topprestaties.⁶⁰

⁵⁸Ik had hierbij al aangetekend: "Zeldzaam: slechts drie voorbeelden". Vervolgens bleek een voorbeeld dubbel opgenomen te zijn, en bovendien – Patrick Dendale was het die daar op wees – is in het eerste voorbeeld onduidelijk wat in de zin nu het meest bijdraagt aan het concessieve karakter van de zin: is dat wel *zeker*, of is het veeleer de *hoewel*-constructie? Als we tot het laatste besluiten, dan houden we nog maar een voorbeeld van concessief *zeker* over, en ook daarvan zouden we kunnen beweren dat *zeker* weggelaten kan worden zonder verlies van (de mogelijkheid tot) de concessieve lezing. In dat geval kan, in elk geval wat betreft onze huidige materiaalverzameling, het concessieve *zeker* als non-existent buiten beschouwing gelaten worden.

⁵⁹Liberaal Reveil 92-1 via INL38

⁶⁰Knack 1997 (archief via het internet: <http://www.knack.be>, opgehaald 1/3/98)

Er zijn tal van alternatieve constructies om dezelfde boodschap over te brengen (Schmidt 1958):

- (28) a. S. is een misdadiger, maar hij blijft toch een mens⁶¹
b. Hij is rijk, maar niettemin is hij ongelukkig.⁶²
c. Hij mag dan professor zijn, spellen kan hij niet.⁶³
d. Hoewel hij professor is, kan hij niet spellen.

Zou het zo zijn dat in alle gevallen van concessief *zeker*, *wel* kan worden toegevoegd? *Zeker* is hier dikwijls beklemtoond, dus volgens sommigen geen modaal partikel.

4.3.3 Modaal partikel: “in elk geval”

Een tweede modaal gebruik van *zeker* zou ik willen omschrijven als ‘in elk geval’. Ik weet eerlijk gezegd niet of dit wel een aparte betekenis is. Is *ook* hier altijd mogelijk? Hoe onderscheiden van de voorvorige categorie?

- (29) a. Deze belangstelling reikt overigens verder dan de integratieproblemen. Het heeft zeker ook betrekking op het toelatings- en asielbeleid.⁶⁴
b. Het onderzoek op het gebied van recombinant-DNA-technologie zal, gestimuleerd, gestuurd of verboden, zeker verder gaan. In Nederland, en anders wel elders.⁶⁵
c. Daarmee is een zeker mogelijke reparatie van het huidige bestaande financieringsstelsel van gezondheidszorgkosten politiek wat moeilijker komen te liggen.⁶⁶
d. Ik heb wel een vriendin, antwoordde Erik bitter, maar haar huid is bedekt met broodschurft. Ze zal zich zeker niet uit willen kleden waar anderen bij zijn, ze wil het niet eens meer voor mij.⁶⁷

Dit gebruik is tamelijk frequent: ik vond zo’n zesendertig stuks.

4.3.4 Modaal partikel, achteraan

Zeker kan ook helemaal achteraan komen, en is dan een beetje vergelijkbaar met Engelse tag-questions. Het vormt dan een paradigma met *niet*, *nietwaar*, *hè*, enz.⁶⁸

- (30) a. En een hit [voor] Hessel van der Kooij van het eiland Terschelling. Nooit van gehoord zeker. Toch kwamen er dit weekend maar effe 20.000 mensen naar zijn concert kijken.⁶⁹
b. Zalk. Ooit van gehoord? Nee zeker. Het is een piepklein dorpje bij Zwolle.⁷⁰
c. Die arme Jan Góbiaan valt met een plof. . . en doet hij zich zeer? Ja zeker, en óf!⁷¹

⁶¹Haeseryn *et al.* (1997:1494).

⁶²Haeseryn *et al.* (1997:1494).

⁶³van der Wouden (1999).

⁶⁴Liberaal Reveil 92-1 via INL38

⁶⁵Liberaal reveil 92-1 via INL38

⁶⁶Liberaal Reveil 92-1 via INL38

⁶⁷Jan Wolkers, Kort Amerikaans: roman. Eerste druk, 1962; achtste druk, Amsterdam: J.M. Meulenhoff, 1963.

⁶⁸Ik geloof dat Overdiep (1937) er interessante dingen over zegt.

⁶⁹jeugdjournaal maart 91 via INL38-corporus.

⁷⁰jeugdjournaal mei 91 via INL38.

⁷¹Annie M.G. Schmidt: Het fluitketeltje (1950). In Ziezo, 5e druk, 1991.

- d. Toen ik daarnet mijn spullen uitpakte kwam je stadsplan van Nijmegen te voorschijn. Toch wel vergeten te restitueren, zeker! Maar geen nood, het is al onderweg met de post.⁷²

drie en twintig keer.

4.3.5 Toch zeker

Toch zeker is een vaste en tamelijk frequente combinatie, waarin *zeker* vrijwel zeker een versterking is van het *toch* dat instemming zoekt: *zeker* is weglaatbaar in de voorbeelden, *toch* niet (of veel moeilijker); dikwijls aangetroffen met een ontkenning.⁷³

- (31) a. Maar dat accepteer je toch zeker niet? We hebben toch genoeg?⁷⁴
b. ‘Luister eens, jongen. Dat ik hier zit, is verklaarbaar. Ik ben opgeroepen door jouw bizarre fantasie. Maar je denkt toch zeker niet dat ik bij nacht en ontij rondzwerf om jou uit de merode te helpen. Ik heb niet eens een rijbewijs.’⁷⁵
c. - [...] Een vrouw die geen man heeft, maar zichzelf zonder neurotische angst bevredigt, die staat toch zeker veel sterker in de wereld dan een andere vrouw, die ook geen man heeft en nog niet eens zichzelf durft te bevredigen, of daar allerlei overbodige complexen van krijgt?⁷⁶

Deze combinatie is zeker niet nieuw. Ter illustratie nog een paar van de tientallen voorbeelden die ik via de CD-ROM in het WNT vond:

- (32) a. Menschen van één formaat, die, zoo zij al geen uniform dragen, dan toch zeker met pale-tots en hoeden van een zelfde snede zijn toegerust,⁷⁷
b. Ge zult mij toch zeker niet leugenachtig maken?⁷⁸
c. ‘t Was toch zeker wel een stil meisje? ... een net meisje? ... een dat niet met jongens liep?⁷⁹
d. Het ontwerp zal toch zeker niet zoo snel in de Kamers der Staten-Generaal afgehandeld worden, of de gelegenheid tot openbare critiek zal wel openblijven,⁸⁰

In het lemma *toch* bespreekt het WNT een concessief gebruik van *toch*,⁸¹ maar de combinatie *toch zeker* krijgt ook daar geen aparte aandacht.

⁷²1997: email van W. Vandeweghe aan Ad Foolen, met dank aan Ad voor het voorbeeld.

⁷³De omgekeerde volgorde is niet uitgesloten, getuige het volgende voorbeeld uit het WNT: *Naar men mij verzekerde, heeft de overledene heer R. een zoon achtergelaten, zeker toch altijd erfgenamen*, WILLEMS, Br. 193 [1844].

⁷⁴J.J. Voskuil: *Meneer Beerta* (1996).

⁷⁵Nelleke Noordervliet, *Uit het paradijs*: roman. Amsterdam: Meulenhoff, 1997.

⁷⁶Willem Frederik Hermans, *Uit talloos veel miljoenen*: roman. Amsterdam: De Bezige Bij, 1981 (BBLiterair).

⁷⁷BUYS, Stud. 1, 433.

⁷⁸V. LOVELING, in *Volks.* 12, 97.

⁷⁹SCHART.-ANT., *Sprotje* 2, 91. [1909]

⁸⁰VISSERING, *Herinn.* 3, 120. [1863]

⁸¹– Zoo al niet –, dan toch –. Verg. AL (II), 11, a): Om, zoo al niet de regenten, dan toch zeker de bevolking opnieuw de soevereine macht te doen aanbieden, FRUIN, *Geschr.* 3, 175 [1862]. Hij, die zijn bewustzijn zoo al niet voor het eenige, dan toch voor het hoogste houdt, V. SUCHTELEN, *Al-eene* 133 [1927].

5 Discussie

Doel van deze voordracht was onder meer, aannemelijk te maken dat *zeker* een aantal gebruiksmogelijkheden heeft als modaal partikel, als focuspartikel en als scalair partikel.

Laten we daarom eerst voor de zekerheid nog even een aantal van de criteria voor modale partikels van König in (1) langslopen. Het is (1) duidelijk dat *zeker* ook andere functies heeft. (2) *Zeker* is begonnen als een Latijns leenwoord met een lexicale betekenis *veilig*. De stap naar een epistemische lexicale betekenis *zonder twijfel, beslist* is niet zo groot: als je iets *zeker* weet dan is het ook *veilig* om dat te zeggen: je hoeft niet bang te zijn dat je zult worden tegengesproken. Vanuit die epistemische betekenis hebben zich dan weer, neem ik aan, allerlei partikel-betekeningen ontwikkeld, waarbij de lexicale betekenis steeds meer is afgesleten, en de eigenschappen van *zeker* steeds functioneler werden.⁸² Het modale *zeker* komt niet voor in het voorveld (3), en we hebben geen voorbeelden gevonden van bevestigd of ontkend modaal *zeker*, terwijl het ook niet mogelijk is om in de gegeven voorbeeldzinnen *zeker* te bevestigen of te ontkennen (4); coördinatie lukt al evenmin (7). Criterium (5) over propositionele inhoud is lastiger, en hetzelfde geldt voor (6). Over de lokatie van *zeker* (8–9) zou ik geen uitspraken durven doen, laat staan over de relatie met de thema-remastruktuur (11). De gevoeligheid voor modaliteit staat daarentegen weer buiten kijf: het eerste type modaal *zeker* bijvoorbeeld is beperkt tot vragen. Wat betreft criterium (12), de groepsvorming: Modale partikels zijn dikwijls tamelijk sociaal: ze vormen graag clusters, zoals we al eerder gezien hebben. *Zeker* doet daaraan niet zo erg mee: het wordt veel minder in gezelschap van andere modale partikels aangetroffen dan bijvoorbeeld *eens*, en in extreme clusters als de klassieker in (33) (Hoogvliet 1903) vinden we *zeker* zeker niet.

- (33) *Geef de boeken dan nu toch maar 'es even hier*
PART PART PART PART PART PART

Omgevingen waarin we *zeker* relatief aantreffen zijn met *niet*, met *toch*, en in de vaste combinatie met het werkwoord *weten*. Het collocatie-gedrag van *zeker* lijkt echter niet het interessantste aspect van dit partikel te zijn. Criterium (13) ten slotte: natuurlijk heb je wel een gebruik van *zeker* als antwoord, maar daar hebben we niet te maken met het modale partikel (zou ik zeggen, al loert hier natuurlijk de circulariteit).

Dan nog even de criteria voor de focuspartikels in (4): ik heb laten zien dat *zeker* op verschillende plaatsen in de zin kan staan (1), maar ik heb me niet verdiept met de invloed van de positie van *zeker* op het hoofddaccent. Of *zeker* wel of niet interageert met de focusstructuur van de zin, dat weet ik niet, want ik weet niet precies wat daarmee bedoeld wordt. Meer voorkomens van *zeker* in een zin, tot 4 toe, lijkt me geen probleem (4):

- (34) *Zeker Frans zal, zeker na de maaltijd, zeker een borrel lusten, zeker als hij de hele dag heeft moeten vergaderen*

Het voorbeeld is natuurlijk geforceerd, maar niet ongrammaticaal.

Het focuspartikel *zeker* kan ook gecoördineerd worden (5): *zeker en vooral* is een redelijk frequente combinatie, en *vast en zeker* en *zeker en vast* zijn zeer gebruikelijk:

- (35) a. *Eerste licentie beantwoord daar zeker en vooral aan.*⁸³

⁸²Zie ook Klein (1997) over het Duitse *gewiss*, en volgens mij heeft ook het Engelse *sure* vergelijkbare mogelijkheden; Patrick Dendale constateert dat het Franse *certain(ement)* juist in een aantal van de partikel-gebruiksmogelijkheden veel overeenkomsten met *zeker* vertoont.

⁸³<http://www.ulyssis.student.kuleuven.ac.be/org/geokring/publikaties/archief/intvanb.html>

- b. Is die kennis aanwezig in het Geo-werkveld? Bij een aantal overheden zeker en vooral bij bedrijven natuurlijk.⁸⁴
- c. Hier de kalender met de wedstrijden van de sporttrofee. Mensen die hieraan zouden willen deelnemen mogen zich zeker en vast melden op het Solvay-kot.⁸⁵
- d. In een tijdperk waarin Disney oude successen uitmelkt door ze opnieuw in de bioscopen te draaien, zullen ze vast en zeker slim genoeg zijn om dat ook op andere manieren te doen.⁸⁶

De criteria (6) en (7) vertellen ons niet zo veel, en wat betreft (8) zou ik zeggen dat *zeker* een additief karakter heeft.

Dat *zeker* ook nog een gebruik als schaalpartikel heeft, dat hoef ik denk ik niet meer te bespreken.

In (36) staat een heel klein kwantitatief overzichtje van de verdeling van de gevonden voorkomens over de verschillende categorieën.

(36)

verschillende soorten <i>zeker</i> (afgerond)		
focus vooropgeplaatst	5	
focus in situ	10	
focus achteropgeplaatst	35	
zelfcorrectie/versterkend	5	
totaal focuspartikels		55 (20 %)
scalair	30	30 (10 %)
modaal 1 'kennelijk'	50	
modaal 2 concessief	5	
modaal 3 'in elk geval'	35	
modaal 4 achteraan	25	
modaal 5 <i>toch zeker</i>	5	
totaal modale partikels		175 (70 %)

Deze cijfers moeten natuurlijk met de grootste zorgvuldigheid gehanteerd worden: de categorisering was in een fors aantal gevallen problematisch, en het corpus is klein en scheef. Toch is in elk geval duidelijk dat sommige soorten *zeker* veel populairder zijn dan andere: in het gebruik als focuspartikel heeft *zeker* voorkeur voor de positie helemaal achteraan de zin (de uitloop), en het concessieve gebruik van *zeker* is tamelijk zeldzaam.⁸⁷

Gezien het feit we ons binnen het partikelproject bezighouden met "partikelgebruik in Nederland en Vlaanderen" moet ik ook nog iets zeggen over verschillen tussen Nederland en België, tussen noord en zuid. Anders dan bij andere partikels (Devos & Vandeweghe 1985; van der Wouden & Callebaut 1998; Callebaut 1999) hebben we die bij modaal *zeker* eigenlijk nog niet gevonden.

Anders ligt dat bij het focuspartikel *zeker*. Een altijd weer genoemd verschil (van der Wouden 1998) is natuurlijk *vast en zeker* (in het noorden) tegenover *zeker en vast* (in het zuiden). Dat verschil is er zeker reëel: vrijdag 7 mei vond ik bij een internetzoekoperatie (vergelijk van Oostendorp & van der Wouden (1998) voor bespreking van de methodologische achtergronden) 589 Belgische vindplaatsen van *zeker en vast* tegenover slechts 72 Nederlandse, terwijl ik van *vast en zeker* 514 Nederlandse vindplaatsen vond en 228 Belgische:

⁸⁴<http://www.euronet.nl/users/ravi/agenda.html>

⁸⁵<http://igweb.vub.ac.be/kringen/Solvay/sport.html>

⁸⁶<http://www.dds.nl/~filmhuis/recensies/101dal97.htm>

⁸⁷Misschien is het concessieve gebruik van *zeker* dus zelfs non-existent: zie voetnoot 58.

(37)

zeker en vast vs. vast en zeker		
	Nederlandse vindplaatsen	Belgische vindplaatsen
zeker en vast	72	589
vast en zeker	514	228

Andere noord-zuid-verschillen in het gebruik van *zeker* als partikel zijn mij niet opgevallen. Maar misschien ziet u als moedertaalsprekers van de een of andere zuidelijke variant van het Nederlands wel een klasse voorbeelden die u niet zou kunnen gebruiken, en daar houd ik me zeer voor aanbevolen. Het zou ook kunnen zijn dat de verschillen voornamelijk kwantitatief zullen blijken te zijn: het zou me bijvoorbeeld niets verbazen als zou blijken dat *zeker* als focuspartikel in België minder gebruikt wordt dan in Nederland, omdat het in België concurrentie heeft van *juist* (*just*) en *net*, die in elk geval in het zuiden meer, en soms ook anders, gebruikt worden dan in het noorden.

6 Tot besluit

Het is tijd om af te ronden. Ik heb laten zien dat *zeker* in het tegenwoordige Nederlands gebruikt kan worden als focuspartikel, als schaalpartikel en als modaal partikel. Al die gebruiksmogelijkheden kunnen we zien als het resultaat van grammaticalisatie, van afslijting van het modale (of epistemische) bijwoord *zeker*. Een aantal van die gebruiksmogelijkheden lijkt niet zo oud te zijn, en het valt nog te bezien, hoe lang ze het gaan volhouden: partikels zijn nogal eens veranderlijk.

Wat we heel in het algemeen kunnen zeggen – maar het wordt nu zo algemeen, dat het gezegd voor alle partikels geldt – is, dat de gebruiksmogelijkheden van *zeker* als partikel resultaat zijn van een grammaticalisatie-proces (of misschien van verschillende grammaticalisatie-processen).

Merk overigens op dat we *post hoc* dat allemaal wel kunnen begrijpen, maar dat de voorspellende kracht van de grammaticalisatietheorie niet zo groot is: *beslist* heeft zich ook ontwikkeld tot een epistemisch bijwoord, precies zoals *zeker*, en kent een gebruik als modaal partikel in vragen, maar niet, bijvoorbeeld, als scalair partikel. Maar voorspellende kracht in concrete gevallen van taalverandering is vermoedelijk te veel gevraagd van de (historische) taalwetenschap (vergelijk ook Hüning (1999)).

References

- CALLEBAUT, INGE. 1999. Variatie en verandering bij partikels. In *Artikelen van de sociolinguïstische conferentie*, ed. by Erica Huls en Bert Weltens, 85–97. Delft: Eburon.
- , TON VAN DER WOUDE, PIET VAN DE CRAEN, & FRANS ZWARTS. 1998. Er was eens: een partikel. lecture TIN-dag, Utrecht, 17 januari 1998.
- DE VRIES, MATTHIAS, & LAMMERT A. TE WINKEL ET AL. (eds.). 1864–1998. *Woordenboek der Nederlandsche taal*. 's-Gravenhage [etc.]: Martinus Nijhoff [etc.].
- DEVOS, MAGDA, & WILLY VANDEWEGHE (eds.). 1985. (Nog maar) pas. *Twee semantische studies op historische en woordgeografische basis*. Gent: R.U. Gent. *Studia Germanica Gandensia* 6 (nieuwe reeks).
- FOOLEN, AD. 1993. *De betekenis van partikels. Een documentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar*. Nijmegen dissertation.
- GAZDAR, GERALD. 1981. Unbounded dependencies and coordinate structure. *Linguistic Inquiry* 12, 155–184.
- HAESERYN, WALTER, & OTHERS (eds.). 1997. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen and Deurne: Martinus Nijhoff and Wolters Plantijn. 2e, geheel herz. dr.

- HOOGVLIET, J.M. 1903. *Lingua: een beknopt leer- en handboek van Algemeene en Nederlandsche taalkennis, meer bepaaldelijk bestemd voor leeraren en onderwijzenden in moderne en oude talen*. Amsterdam: S.L. van Looy.
- HORN, LAURENCE ROBERT. 1972. *On the semantic properties of logical operators in English*. UCLA dissertation. Distributed by IULC, Bloomington, Indiana.
- HULSHOF, HANS. 1987. Geef de boeken dan nu toch maar 'es even hier. *Forum der Letteren* 4/28, 85–89. ANS-nummer.
- HÜNING, MATTHIAS. 1999. *Woordensmederij*. Leiden dissertation.
- ISRAEL, MICHAEL. 1996. Polarity sensitivity as lexical semantics. *Linguistics and Philosophy* 19, 619–666.
- JACOBS, JOACHIM. 1983. *Fokus und Skalen. Zur Syntax und Semantik der Gradpartikeln im Deutschen*. Tübingen: Niemeyer.
- KLEIN, HENNY. 1997. *Adverbs of degree in Dutch*. Groningen dissertation.
- KÖNIG, EKKEHARD. 1991. *The meaning of focus particles: a comparative perspective*. London [etc.]: Routledge.
- OVERDIEP, G.S. 1937. *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch*. Zwolle: Tjeenk Willink.
- PAARDEKOOPEP, P.C. [n.d.]. *Beknopte ABN-syntaksis*. Eindhoven: Uitgave in eigen beheer. Zevende druk.
- ROORDA, TACO. 1852. *Over de deelen der rede en de rede-ontleding, of logische analyse der taal, tot grondslag voor wetenschappelijke taalstudie*. Leeuwarden: G.T.N. Suringar.
- SCHMIDT, CORNELIS. 1958. *De concessieve voegwoordelijke bijzin in het Nederlands van de middeleeuwen en de zeventiende eeuw*. Groningen dissertation.
- STOFFEL, C. 1901. *Intensives and Down-toners*, volume 1 of *Anglistische Forschungen*. Heidelberg: Winter.
- STURM, ARIE. 1986. *Primaire syntactische structuren in het Nederlands*. Nijmegen dissertation. (published by Martinus Nijhoff, Leiden).
- TAYLOR, JOHN R. 1989. *Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory*. Oxford: The Clarendon Press.
- UIT DEN BOOGAART, P.C. (ed.). 1975. *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands*. Utrecht: Oosthoek, Scheltema & Holkema. Werkgroep Frequentie-Onderzoek van het Nederlands.
- VAN BAAR, TIM. 1996. Particles. In *Complex Structures. A Functionalist Perspective*, ed. by B. Devriendt, L. Goossens, & J. Vander Auwera, 259–301. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- . 1997. *Phasal Polarity*. Universiteit van Amsterdam dissertation.
- VAN DER WOUDEP, TON. 1994. *Negative Contexts*. Groningen dissertation.
- . 1997. *Negative Contexts. Collocation, polarity, and multiple negation*. London and New York: Routledge.
- . 1998. *Verboden op het werk te komen. Klein woordenboek van Vlaamse taal- en andere eigenaardigheden*. Enschede: SIWU.
- . 1999. Het concessieve *dan*. TIN-dag, februari 1999.
- , & INGE CALLEBAUT. 1998. Combinatorial properties of modal particles in Dutch. Paper delivered at GLAC 4, Columbus, Ohio, 17–19 April 1998.
- VAN OOSTENDORP, MARC, & TON VAN DER WOUDEP. 1998. Corpus internet. *Nederlandse Taalkunde* 3, 347–361.
- VISMANS, ROEL. 1994. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. Vrije Universiteit Amsterdam dissertation.
- ZWAAN, F.L. 1970. Zelfcorrectie. *Levende Talen* 264, 22–25. herdrukt in *Zwaanzinnigheden*, Amsterdam 1974.